

Türkiyede bulunan yabancıların
OKUMA VE OKUTMA HÜRRİYETLERİ BAKIMINDAN
DURUMU

Doçent Dr. Hıfzı Timur

Türk Devletler Hususî Hukuku ilminin inceleme konularından biri yabancıların memleketimizdeki hak ve görevleridir. Türk vatandaşlarının istifade ettiği haklar karşısında yabancıların durumunu belirtmek için, mevzu bahis haklar üç bölüme ayrılır: 1. Siyasî haklar, 2. Kamu hakları, 3. Hususî haklar.

Siyasî haklar, milli egemenliğin gerçekleşme temeli olmak bakımından yabancılara verilemez. Çünkü mukadderatını başka bir Devlete bağlamış olan bir şahıs oturmakta olduğu memleketin siyasî hayatına hiçbir suretle karışmak hakkını haiz değildir. Kamu hakları prensip itibariyle yabancıya verilmiş olan haklardır, ve bu haklardan maksat, başlıca hürriyetlerdir. Hususî haklar karşısında ise yabancının durumunu tamamen Türk uyruğuna-tebaasına yaklaştırmak esastır.

Konumuz bakımından üzerinde duracağımız mesele, kamu haklarından biri olan eğitim hürriyetidir. Bu hürriyeti okuma ve okutma hürriyeti olarak iki kesimde açıklamak mümkündür:

I. *Okuma hürriyeti.* — Türkiyede bulunan yabancılar, okuma hürriyetinden istifade etmekte serbesttirler. Bütün Türk ilk ve orta öğretim okulları yabancı uyruklu çocuklara açıktır. Her ne kadar, 1303-1887 tarihli bir *Maarif Nezareti* kararı yabancı çocuklara orta öğretimi Türk okullarında menetmişse de, bu karar kısa bir süre sonra yürürlükten kalkmıştır. Fakat tatbikatta bu hürriyetin, hiç önemi olmamıştır. Zira yabancılar daima çocuklarını kendi özel okullarına göndermişlerdir.

Yüksek öğretim müesseselerinde, öteden beri yabancıya okuma hürriyeti tanınmıştır. 1845 yılında yatılı olmak üzere kurulmasına

karar verilen Darülfünun için yayınlanan resmî tebliğde şöyle denilmektedir: «... *derece-i salisede olarak tebaa-i Saltanat-ı Seniye*den her kim olursa olsun, *ikmal-i kemalât-i insaniye* etmek için *kâffe-i ulûm ü fünunu* talim ve *iktisaba hâhişger* olanlara mahsus olmak ve hiçbir nevi fen ve ilmin talim ve taallümü geri kalmamak ve derununda talebe-i ulûm gece ve gündüz beytutet ve ikametle *iktisab-ı kemalâta sây ü ikdam* eylemek üzere *Dersaadette* bir Darülfünun inşa...». Bu tebliğin ilk kısmında görüldüğü veçhile, Darülfünun *tebaa-i Saltanat-ı Seniye* için açılıyordu. Fakat asıl Darülfünunu kuran Maarifi umumiye tüzüğü, 88 inci maddesinde: «*Lâakal on altı yaşında olan her bir şahıs Darülfünun nizamâtına ittiba eylediği halde talebe sınıfına kaydolunabilecektir*» (1) yolunda genel bir şart koştuğuna göre, muhtelif yüksek öğretim müesseselerimizde okuyan yabancı uysayılmak icabeder. Hattâ o zaman Devletin resmî tatil günü cuma olduğu halde, Darülfünunun pazar günleri de kapalı olacağı aynı tüzüğün 118 inci maddesinde tasrih olunmaktadır.

Cumhuriyet rejiminde yüksek öğretim yabancı gençlere tamamen açıktır. Elimizde bulunan 1940-1941 Millî Eğitim istatistiklerine göre, muhtelif yüksek öğretim müesseselerimizde okuyan yabancı uyruklu öğrencilerin sayısı 29 u kız olmak üzere 161 dir (2). Bu meselede memnunluğu uyandıran nokta, Üniversitemizdeki yabancı gençlerin birçoğunun, Türkiyede yerleşmiş yabancı ailelerin çocukları olmayıp, daha ziyade komşu memleketlerden okuma için gelmiş bulunmasıdır. Görülüyor ki, Cumhuriyetin millî eğitim sistemi, Devletler Hususî Hukukundaki yabancının okuma hürriyeti prensibiyle tamamen ahenkli bir şekilde tanzim edilmiştir.

II. *Okutma hürriyeti.* — Yabancının okutma hürriyetini, müellifler, kamu hakları arasında incelemektedirler. Yalnız J. Valery, okutma hürriyetine, eserinin siyasî hakları bölümünde temas ederek, meselenin değerine işaret etmektedir (3). Kanaatimizce okutma hürriyeti daha ziyade siyasî haklar bölümüne sokulabilecek önemdedir. Çünkü Türk gençlerinin terbiyesi, onların taze dimağlarına dış âlem hakkında verilecek kıymet ölçüleri, Devletin gelişme seyrine ve milletin istikbaline şiddetle müessir olacaktır. Türkiyede oturan bir ya-

(1) Düstur, birinci tertip, cilt 2, s. 199.

(2) Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif istatistiği, 1940-1941, s. 464.

(3) Jules Valery, Manuel de droit international privé, Paris, 1914, s. 424.

bancının seçme ve seçilme hakkı yoktur; fakat yarının seçmenlerini, Devlet adamlarını yetiştirme imkân ve salâhiyetine malik bulunmak muhakkak ki bir tek oy vermekten çok daha önemlidir. Tarih, okutanın hüviyetinin ve okutma yolu istikametinin milletlerin hayatında oynadığı büyük rolü isbat eden misallerle doludur. Osmanlı tarihine bakacak olursak görürüz ki, idare edeceklerin yetiştirilme usulü ile Devletin —o zamanki anlamla— yükselişi ahenkli bir şekilde gitmiştir. Osmanlı şehzadelerinin eğitimi için tatbik olunan metot icabı, şehzade, Atabey adı verilen aydın ve tecrübeli bir kimse refakatinde hükümet merkezinden uzak bir ile gönderilir ve orada gencin yetiştirilmesine çalışılırdı. Atabey adı verilen bu baş öğretmenden maada, muhtelif sahalarda ihtisas sahibi olanlar âdeta birer sömestr usulüyle gencin bulunduğu yere giderler ve lüzumlu bilgileri öğretirlerdi. Debdebe ve âlâyışten uzak olan bir ilim ve irfan havası içinde yetişen bu gençler, bilgi ile iktidarın bir arada bulunmasından doğan büyük nimetleri memlekete verebilecek bir seviyeye erişmiş bulunuyorlardı. Osmanlı tarihinin birçok parlak sahifelerini hakikatte, Amasya gibi memleketin birkaç yerinde kurulmuş olan bu irfan yuvalarına borçluyuz. Dikkate değer bir olaydır ki, bu usulün terk edilmesi ve padişah çocuklarının saray havası içinde kalmalarına karar verilmesi tarihinden bir müddet sonra, Osmanlı Devletinin yıkılma devresi başlamıştır. Daha yakın tarihlerden de misaller alınabilir: birinci büyük cihan harbinden sonra İngiltere ile Mısır arasında yapılan muahedenin hazırlanması sıralarında, İngiltere hükümeti, o zaman henüz öğrenci çağında bulunan şimdiki Mısır Kırâlı'nın tahsilini İngilterede yapmasını iltizam etmişti. Tahsilini Viyanada Yapan Abbas Hilmi Paşanın siyasi hayatı hatırlanacak olursa, müstakbel Mısır Kırâlı'nın tahsili için İngilterenin gösterdiği yakın alâka kolaylıkla anlaşılır. Diğer bir misal: bilindiği üzere, Fransanın birçok büyük Devlet adamlarını, Yüksek Öğretmen Okulu yetiştirmiştir ve bu şahsiyetlerin hemen hemen hepsi aynı siyasi kanaatleri taşımaktadırlar. Bu kimseler yayınladıkları hâtıralarda, okulun, kütüphanenin, okul çevresindeki mânevî iklimin, edindikleri ve müdafaa ettikleri siyasi kanaatlere tam mânasiyle müessir olduğunu kayıt ve işaret etmişlerdir. Keza, son büyük harbe, Fransanın uğradığı acıklı âkıbetin sebeplerini, 1920 den beri, ilk öğretim ödevini üzerine alanların kapıldıkları ve Fransanın milli menfaatleri için çok zararlı telâkkilerin yayınlanmasında aramak lâzımdır. —

Tarihe bakarak kolaylıkla çoğaltılabilecek olan bu misaller, okulun milletlerin istikbalinde oynadığı büyük rolü açıkça göstermek-

tedir. Meseleye asıl konumuz olan cepheden yani Türk çocuğunun yabancı bir öğretim müessesesinde bağınsız ve şartsız büyütülmesinden bakacak olursak durumun ehemmiyeti kolaylıkla sezilir. Yalnız şunu hemen ilâve etmek isteriz ki, memleketimizde mevcut yabancı okulların münhasıran zararlı bir faaliyette bulduklarını ve kültür hayatımıza hiçbir hizmette bulunmadıklarını söylemek büyük bir insafsızlık olur. Ancak Prof. Cemil Bilsel'in *Lozan* adlı kıymetli eserinde dediği gibi (4), yabancı Devletlere oldukça pahalıya mal olan bu müesseselerin, Türk çocuğuna yalnız ilim ve bilgi aşulamak için çalıştığını kabul etmek hakikaten güçtür (5).

Türkiyede bulunan ecnebi okulların hukuk yönünden durumunu incelemeden evvel, bu müesseselerin tarihine kısa bir göz gezdirmek faydalı olur. Çünkü bu sayede, Cumhuriyetin gençliğe ve onun yetişmesine verdiği büyük önemi, bugünkü duruma ne büyük müşküllerle mücadele olunaark varıldığını anlamak daha kolay olacaktır.

Türkiyede bulunan yabancı okutma müesseselerinin en eskileri katolik okullarıdır ve başlangıç tarihleri İstanbulun fethiyle başlar (6). Bu trihlerde kiliselerde Lâtin çocuklarına mahsus olmak üzere verilen dersler daha ziyade dini telkinlerden ibaretti. Asıl tam teşkilâtli okullar 1609 yılında Jezvitlerin İstanbul'a gelmeleri üzerine (7) açıl-

(4) *Cemil Bilsel*, *Lozan*, cilt II, s. 140.

(5) 1940-41 yılı Maarif istatistiğinin 166, 259 ve 349 uncu sayfelerindeki rakamların mukayeseli tetkikinden aşağıdaki neticeleri bulmak mümkün olmuştur (sayılar Türk lirasıdır):

Yabancı okulun derecesi	Masraf	Gelir	
		Talebeden	Hariçten
İlkokullar	46.372	16.934	29.438
Orta	169.375	143.122	53.253
Lise	1.099.500	762.047	337.453
	1.315.247	922.103	420.144

Görülüyor ki, yabancı okullara her yıl, yarım milyon liraya yakın bir meblâğ hariçten gelmektedir.

(6) Türkiyedeki yabancı okulların tarihi hakkında yazılmış, sentetik bir eser maalesef mevcut değildir. Türkiye Maarif Tarihi müellifi Osman Ergin, eserinin ikinci cildinde (s. 637) Sen Mişel Lisesi öğretmenlerinden Frère Imber'in toplayıp yazdığı malûmattan istifade ederek bu okullar hakkında kıymetli malûmat vermektedir. Yabancı okulların Türkiyeye gelip yerleşme tarihlerini biz de aynı eserden aldık.

(7) Dikkate değer bir noktadır ki, 1609 da İstanbul'a gelen Jezvitler, ruhanî elbiseleriyle memleketimize çıkamamışlar ve bir nevi kalpak ve şark elbisesi giymişlerdir. Milî kisveye uymak zorunu duyan bu rahipler yıllarca dini elbiselerini halk içinde giyememişlerdir.

miştir. İlk kurulan okul Sen Benoi'dır ve 336 yılından beri faaliyete devam etmektedir. Bu katolik okullarla bilhassa Fransa yakından meşgul olmuş ve Kral Onüçüncü Louix, büyük Devlet adamı Richelieu gibi şahsiyetler bu okulların kurulmasıyla ilgilenmişler ve himayeleri için Osmanlı Devleti nezdinde mütemadiyen teşebbüslerde bulunmuşlardır.

İstanbulun fethinden, katolik okulların açılma tarihlerine kadar geçen 150 yıl içinde Devlete tâbi gayrimüslim cemaatler, muntazam okullara malik olmadıkları ve yabancı tesire de maruz bulunmadıkları için ana dillerini tamamen kaybetmek üzere idiler. İstanbulda okul açan Jezvitler, ilk yıllarda bir kısım dersleri, âyinleri ve duaları Türkçe olarak yapmak zorunda kalmışlardır. Bu okullara gündüzleri çocuklar, geceleri de büyükler devam etmeğe başlamış ve Türk harsına tamamen temsil olunmak üzere olan on binlerce insana az bir zamanda dilleri öğretilmiş ve hem kendilerine, hem de mensup oldukları Devlete zararlı olabilecek şekilde bir millî şuur uyandırılmak istenmiştir. Eğer Jezvitler İstanbul'a yüz yıl daha sonra gelselerdi, belki de Türkiyede azlık diye bir kütleye tesadüf edilemeyecekti. Çok daha geç kurulan azlık okullarına, katolik okulları zemin hazırlamıştır. Kuruluş tarihlerinden itibaren büyük bir sür'atle gelişen ve çoğalan katolik okulların sayısı 1900 yılında, memleketin muhtelif yerlerinde olarak 300 ü bulmuştu.

Katolik okullardan sonra, Protestan okulları da memleketimize gelip yerleşmeğe başladı. Bunların en meşhurları Robert Kolej'dir. Bu okul 1863 yılında Bebek'te dört odalı küçük bir evde açılmıştır. Bu okulu açanlar, Kırım muharebesinde bize yardım için gelen birkaç Amerikalı misyonerdir. Bir müddet sonra, bu ruhanîlere Robert isminde bir Amerikalı yardım etmiş ve öldüğünde de 400,000 dolar vasiyet etmiştir. Bu meblâğla bugünkü büyük okul binaları yapılmıştır.

Kısaca işaret ettiğimiz bu okulları diğer birçok yabancı okullar takibetmiş ve 1910 yıllarında gerek okul sayısı, gerekse öğrenci sayısı bakımından kültür hayatımızda esaslı bir yer işgal etmeğe başlamışlardır. 1880 yılına kadar bu okullara yazılmış Müslüman Türk öğrenci sayısı, ancak %1 iken 1900 yılından sonra bu nisbet sür'atle yükselmiş ve 1911 yılında, öğrencilerin %50 sini bulmuştur. Yabancı okulların mükemmeliyeti hakkında yapılan propagandalarla beraber, bazı Türk ailelerinin çocuklarına her şeyden evvel yabancı dil öğretme hevesi ve bilhassa Osmanlı Maarifinin geri oluşu bu rağbete sebep teşkil etmekte idi.

Yabancıların Türkiyede okul açmaları, Devletin özel bir müsaadesi neticesi değildir. Osmanlı Devletinin verdiği kapitülâsyonlarda, yabancılara okutma hakkı verilmemiştir. Yalnız âyin hürriyetinin bir neticesi olarak, ecnebi çocuklarına kendi dinlerini öğretecek okulların açılmasına müsaade edilmişti. Fakat programlarını Osmanlı okullarına bakarak genişletmeleri yerli çocukların da devamına yol açtı ve dinî programın yanında bir eğitim programı da esaslı yer almağa başladı. Öyle ki bu okullar, âdeta, Türkiyenin eğitim işini üzerlerine almış gibi bir tavır takınmağa başladılar. Vatandaşların siyasî ve sosyal terbiyesi üzerinde türlü türlü tesirler icra eden ve her okulun milliyetine göre, vatan çocuklarını akideleri itibariyle yamalı bir bohça şekline sokan bu halin mahzurları yavaş yavaş duyulmağa başladı. Fakat eski rejimin siyasî zaafı ve düşüklüğü yüzünden bu mahzurların ortadan kaldırılmasına imkân bulunamadığı gibi birtakım hâdiseler dolayısıyla mevcut hale bir meşruiyet şekli verilmesine kadar da gidildi. Midilli adasının işgali hâdisesinde Fransız okullarının mevcudiyeti resmen tasdik olundu. Bu muamele diğer yabancı okullarının da tasdikına yol açtı (8).

Osmanlı hükûmeti, Türk gençlerini sinesine her gün biraz daha fazla çeken, Türk çocuğunun gönlüne muhteva vermeğe savaşan bu okullarla başlangıçta hiç meşgul olmadı. 93 anayasası (1877) nın eğitimle ilgili 15 ve 16ncı maddeleri şunlardı (9):

Madde 15. — Emr-i tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartıyla her Osmanlı umumî ve hususî tediye mezundur.

Madde 16. — Bircümle mektepler Devletin taht-ı nezaretindedir. Tebaa-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umur-i itikadiyelerine mütaallik olan usul-i talimiyye hâlel getirilmeyecektir.

Osmanlı rejiminde öğretimi düzenlemek istiyen 1869 tarihli *Marifi Umumiye* tüzüğü 127 uncu maddesiyle yabancı okulları şu kayıtlara tâbi tutmuştu (10):

Madde 129. — Mekâtib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-i Devleti Aliye ve gerek tebaa-i ecnebiyeden olan efrat ve eşhastan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve etsis olunan mekteplerdir ki bunların masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafından veyahut merbut olduk-

(8) *Muammer Raşit Seviğ*, Devletler Hususî Hukuku, cilt I, s. 229.

(9) *Düstur*, birinci tertip, cilt 4, s. 5.

(10) *Düstur*, birinci tertip, cilt 2, s. 184.

ları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır. Memalik-i Şahane-
de bu nevi mekteplerin tesisine evvelâ muallimlerinin yedinde
Maarif Nezareti canibinden veyahut mahalli Maarif idaresinde şe-
hadetname bulunmak ve saniyen bu mekteplerde âdâba ve poli-
tikaya mugayir ders okutturulmamak için talim olunacak derslerin
cetveli ve kitaplar Maarif Nezaretinden veyahut mahalli Maarif
idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise vilâyet Maarif ida-
resiyle vilâyet valisi tarafından ve Dersaadette ise Maarif Nezareti
canibinden ruhsat-i resmiye verilir. Bu üç şart kâmilen mevcut ol-
madıkça mekâtib-i hususiye küşadına ve devamına ruhsat verilmez
ve hilâfında hareket vukuu takdirinde men ü seddolunur. Mekâtib-i
hususiyeye küşat edenlerin tâyin edecekleri hocaların yedlerinde şe-
hadetname bulunduğu halde anı Maarif idaresine tasdik ettirmeleri
lâzıme gelecektir.

Yukarıya çıkarttığımız 129 uncu madde, görüldüğü gibi, ecnebi
okulların kurulmasıyla ilgilidir. Eskiden mevcut olanlar bu kayıtlarla
bağlı olmadıkları gibi, yenileri için de, büyük elçinin Sadrıâzamı bir
ziyareti tüzük hükümlerinin bir kenara bırakılmasına kâfi geliyordu.

İkinci Abdülhamit zamanında Devlet içinde Devlet olmağa baş-
layan bu müesseseler vehimli padişahın dikkat nazarını çekmeğe baş-
ladı (11). Fakat en küçük bir müdahale, mevcudiyetleri hiçbir ahdi
hükme dayanmadığı halde, büyük Devletlerin şiddetli protestolarına
sebepe oluyordu.

Yukarıda işaret ettiğimiz Midilli hâdisesi okulların durumunu çok
ağır ahdi hükümlere de bağladı. 18 kasım 1913 tarihli protokol ge-
reğince:

1. Fransa tâbiyeti veya himayeti tahtında bulunup elyevm
mevcut olan mekâtibin mevcudiyet-i kanuniyelerinin tasdiki ve me-
kâtib-i mezkûrenin gümrük muafiyatına mütaallik mukavelât-ı mer-
riyeye tevfiikan işbu muafiyattan istifade ettirilmesi,

2. Fransa tâbiyeti veya himayeti tahtında bulunup hayrat
ve müberrata veya icra-yi âyine mahsus ve elyevm mevcut olan
müessesatın mevcudiyet-i kanuniyelerinin tarifi ve bunların usul-i
mevzuaya ve emsal ve sevabıka tevfiikan emlak vergisinden mua-

(11) Şimdiki Rober Kolejini bulunduğu araziye Amerikalılara Ahmet Vefik
Paşa satmıştı. Padişah bu satışa mâni olmak istediği halde muvaffak olamamış
ve duyduğu memnuniyetsizliği Vefik Paşa öldükten sonra açıklamıştı. Vefik
Paşa vefat ettiği zaman, usul icabı defin mahallinin tâyini Padişah'tan sorul-
muş, o da: «Kayalar kabrisatına defnediniz ki Rober Kolejini çan sesleri ka-
yamete kadar kulaklarında çınlasın dursun» cevabını vermiştir (*Osman Ergin*,
Maarif Tarihi, cilt 2, s. 650). Maarif Tarihi müellifi yukarıdaki sözleri naklet-
mekle beraber, Vefik Paşa için bu ithamın vârit olmadığını söylemektedir.

fiyetleri ve mukavelât-ı mer'iyede musarrah gümrük muafiyatının müessesat-ı mezkûreye bahşolunması,

3. Fransız tâbiyeti veya himayeti tahtında bulunup Hükümet-i Seniyece tasdik olunan cetvelde münderiç birtakım müessesatın inşasıyla tevsi veya tesviyesi müsaadesiyle bunların eb'ad-ı âtiyeleri üzere mevcudiyet-i kanuniyelerinin tasdiki,

4. Fransız tebaası veya mahmileri tarafından sırf Müslüman mahallâtından gayri yerlerde emakin-i tedrisiye ve mezhebiye veya emakin-i mümasile-i sairenin âtiyen ihdas ve inşalarına ve kezalik zaten mevcut bulunan müessesat-ı mümasilenin tamirat veya tevsiyat-ı âtiyelerine canib-i sefaretten ihbar vukuundan itibaren altı ay müddet zarfında Babıâli esbab-ı mucibesıyla beraber tahriren itiraz etmediği takdirde kanunen müsaade olunmuş nazariyle bakılmakla beraber bunların işbu müsaadeden münbais bilcümle muafiyat ve istisnaattan istifade ettirilmesi,

Osmanlı Devletine cebren kabul ettirildi ve Osmanlı hükümeti de 1 mart 1914 tarihli bir kanunla bu hükümleri bir kere daha perçinleştirdi (12).

1914 cihan harbinin başlangıcında kapitülasyonların ilgası üzerine yabancı okullar hakkında yapılan yönetmelik, okulları esaslı bir rejime tâbi tutmuştu. Fakat harbin başlamış olması dolayısıyla yabancı okulların hemen hepsi kapanmış ve tatbiki düşünülen yeni esasların gerçekleşmesine imkân kalmamıştı. Birinci cihan savaşından mağlûp çıkan Osmanlı Devleti, Sevr andlaşmasının 149 uncu maddesiyle Türkiyede bulunan bütün yabancı okulların mutlak muhtariyetini kabul etti ve Mütareke yıllarında, ecnebi okullar, işgal orduları kumandanları tarafından büyük törenlerle tekrar faaliyete geçtiler.

Memleketin ilk ve orta öğretimini üzerlerine almış olmak iddiasında bulunan bu okullar, Mütareke yıllarında yüksek öğretim müesseseleri de kurmak teşebbüsüne girişmişler ve bu maksatla 1920 yılında Arnavutköyünde bir Tıp Fakültesi açmışlardır (13). Artık memlekette, bu okulların çalışmalarını herhangi bir suretle bağlayan hiçbir karar mevcut değildi. Bilhassa, İttihat ve Terakki hükümetinin hazırlamış olduğu ve esaslı hükümler ihtiva eden 1915 tarihli *Mekâtibi*

(12) Memalik-i Osmaniyyede bulunan ecnebilerin hukuk ve vezaifi hakkında kanun; madde-i muvakkate: «İşbu kanunun tarih-i neşrinden evvel Memalik-i Osmaniyyede dâva vekâleti ve tababet ve eczacılık ve mühendislik ve muallimlik meslek ve sanatlarıyla iştiğal ve mektep küşat ve gazete ve mecmua neşreyliyen ecnebilerin hukuk-u müktesebesi kavanin ve nizamat-ı Devlete ittiba şartiyle mahfuzdur» (Düstur, ikinci tertip, cilt 7, s. 458).

(13) Osman Ergin, Maarif Tarihi, cilt II, s. 650.

hususiyeye yönetmeliği Sevr andlaşması gereğince yürürlükten de kaldırılmıştı.

Milli Mücadele hükümetinin, yabancı okullar meselesiyle ilk karşılaşması 1922 yılında olmuştur: Mütarekyi mütaakıp İstanbul'a gelen Amerika Şarkı Karip Muavenet Heyeti, İstanbul hükümetinin büyük yardımlarına mazhar olmuş ve memleketin her tarafında yardım müesseseleri ve yetimhaneler adı altında okullar açmak teşebbüsünde bulunmuştu. İstanbul hükümeti yürürlük alanına sevk ettiği kararnamelerle, bu kurulun memlekete ithal edeceği bütün eşyanın gümrük resminden muaf olacağını kabul etti (14) ve evvelâ 2 ay için verilen bu müsaade 5 defa uzatıldı (15). Kurulun faaliyette bulunmak istediği vatan topraklarının bir kısmı millî hükümetin hüküm ve nüfuzu altında bulunduğu için, bir kısım müsaadelerin Ankaradan alınmasında zaruret vardı. Kurul Ankaraya başvurdu. Bakanlar Kurulu, Sevr andlaşmasının yürürlükten kaldırdığı hususî okullar talimatnamesinin bütün hükümleriyle yürürlükte olduğunu ve ona uymak lâzımgeldiğini ilgililere tebliğ etti.

İçten ve dıştan binbir düşman karşısında, millî varlığı korumak için, henüz teşekkül halinde bulunan millî hükümetin bu kararı, en buhranlı devirlerde bile gençliğin terbiyesine ve eğitime gösterdiği yakın ilgiyi isbat eder.

Milletimizin yüz yıllardan beri deva bulamıyan birçok dertleri gibi ecnebi okullar meselesi de ancak Lozanda mes'ut ve şerefli bir neticeye bağlanabilmiştir. Durumun önemini müdrik bulunan Türk murahhas heyeti, Lozanda, yabancı okullar bahsinde çok yerinde bir hassasiyet göstermiştir.

Bugün Türkiyede bulunan yabancı okulların Devletler hukuku yönünden durumunu açıklamak için Lozan müzakerelerine göz gezdirmek faydalı olacaktır.

Lozan konferansının birinci safhasında, yabancıların tâbi olacağı usulü tâyin için kurulan komisyonun 15 ocak 1923 tarihli toplantısında, Türkiyede bulunan yabancılarla tatbik olunacak vergi usulü münasebetiyle ilk defa olarak yabancı okullar meselesine temas olunmuştur. Bu toplantıda Amerika murahhası şu demeçte bulundu:

(14) Amerika Şarkı Karip Muavenet Heyetinin iki ay zarfında celbedeceği eşyanın gümrük resminden muafiyeti hakkında kararname, Düstur, ikinci tertip, cilt 11, s. 449.

(15) Düstur, ikinci tertip, cilt 12, s. 118, 377, 435, 491, 631.

«Türkiyede, ecnebilere tatbik olunacak müstakbel usulü tekâlif Amerika Düveli Müttehidesinin meşru olarak ehemmiyet atfettiği bir meseledir... Düveli Müttehide; Türkiye hükûmetinin hâkimiyetine iras edilen her türlü haksız tahditlerden kurtulmak istemesini anlamaktadır. Düveli Müttehide ne kendisi için, ne tebaası için imtiyazlar istihsal etmek arzusunda değildir; fakat kendi haklarını himaye etmek ve tebaasına Türkiyede bulunan diğer ecnebilerle müsavi menafi ve imtiyazlar temin eylemek arzusundadır. Türkiyenin ve Düveli Müttehidenin muvafakatiyle mevcut hukuk makamına başka hukuk ikame edilecek olduğu takdirde yeni tesis olunacak usulün, asgarî olarak, yalnız en ziyade mazharı müsaade millet usulünü değil, Türkiyenin kendi tebaasına ticarete, muamelâta, maarifte, umuru hayriyede, umuru mezhebiyede bahşettiği ticarî, meslekî ve idarî bilcümle muafiyat ve imtiyazattan istifadeyi dahi ihtiva etmesi lâzimedendir. Her vakit lâğv ve tadil edilmesi kabil olan Türk dâhili kanunlariyle diğer memleketlerin ve tebaalarının hukuku mahsusasını vâzihan tefrik etmek lâzımdır. Milletler arasındaki münasebatta bu hukuku dâhili kanunlarla değil beynelmilel muahedelerle tâyin etmek cari bir taamüldür... Türkiyenin, mevcudiyetleri kendisi için bir menfaat olan Türkiyedeki ecnebi teşebbüsât ve tesisâtına (*ticarî, meslekî, mezhebî, tedrisî, hayrî*), bunların faaliyetlerini takibe ve terekatlerini ve müstakbel inkişâflarını teşvike müsait olacak teminatın tâyinini bir muahede ile derpiş etmeyi şimdi arzu eyliyeceği zannolunmaktadır. Dâhili kanunların medarı istinat olabilecek münasip teminat bahşedeceği itimadını vermek için bir muahedeye dercolunmuş ihkâma lüzum vardır» (16).

Amerika temsilcisinin bu beyanatını diğer müttefik temsilcileri de teyit ve sulh andlaşmasına yabancı eğitim müesseselerine dair bir madde ilâvesinde ısrar ettiler. Bu komisyonda bulunan Türk murahhası Mustafa Şeref, en ziyade mazharı müsaade Devlet maddesinin meseleyi halle kâfi geldiğini söylemesine rağmen, Devletler Hukuku bakımından cidden garip bir teklif karşısında kaldı. İngiliz murahhası, müttefiklerin en ziyade mazharı müsaade millet maddesini talebederlerken kastettikleri şeyin millî muameleden daha faydalı bir muamelenin mevcut bulunması halinde bu muamelenin umumileştirilmesi olduğunu söyledi (17). Komisyon bu mesele hakkında tam bir anlaş-

(16) Lozan Konferansı, Konferansta tezekkür olunan senedat mecmuası, cilt II, s. 181.

(17) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt II, s. 182.

maya varamadı ve malûm olduğu üzere müttelikler, bizzat kaleme aldıkları bir andlaşma projesini 29 ocak 1923 te Türk heyetine imzalanmak üzere gönderdiler. Bu projede meselemizi ilgilendiren madde, «Türkiyede ecanip hakkındaki usule mütaallik mukavelename» nin 24 üncü maddesidir:

Madde 24. — Elyevm Türkiyede mevcut olup diğer âkit Devletlerin taht-i tâbiyetindeki eşhas, cemaât ve cemiyetler tarafından idare olunan müessesat-ı diniye, tedrisiye veya hayriyenin ve hastanelerle dispanserlerin vesair müessesat-ı mümâsilenin serbestçe ifa-yi vazife etmelerine ve bunların hukuk-ı tasarrufiyelerine hiçbir mânia ika edilmeyecektir.

Müessesat-ı mümâsile ihdası hususuna gelince, alâkadar Devletler bu hususta Türkiye hükûmeti ile itilâfat-ı mahsusa akdetmek hakkını muhafaza eyler.

Suret-i umumiyede Türkiyede ecnebi müessesat-ı diniye, tedrisiye ve hayriye ve hastaneler, mahiyet-i hususiyelerine ve serbesti-i muamelelerine hâlel gelmeksizin, memleketin bu misillü müessesatı hakkındaki kavanin ve nizamata imtisal eyliyeceklerdir (18).

Yukarıya aynen çıkarttığımız proje metni, «mahiyeti hususiyelerine ve serbestii muamelelerine hâlel gelmeksizin» ibaresiyle Sevr muahedesinin hükmünü dolambaçlı bir tarzda tekrardan başka bir şey değildi. Çünkü Türk hükûmetinin okullar hakkında alacağı her karar, *serbestii muamelelerine hâlel getiriyor* diye vasıflandırılacaktı.

Bilindiği üzere projenin hemen imzalanması murahhas heyetimizden ısrarla istendi. İngiliz başmuraahhası Curzon; Avrupanın, hattâ bütün dünyanın yeni münakaşalara değil, neticelere intizar ettiğini, muahedenin ihtiva ettiği maddelerin hepsinin değilse bile, büyük bir kısmının Türkiye heyeti murahhasasının muvafakatiyle ve birçok defalar mütalâa, münakaşa ve tetkik olunduğunu söyledi ve ilâve etti:

«Müttelikler, bundan böyle komisyonların veya tâli komisyonların yeni içtimalarından artık bir şey beklenemeyeceğine umumiyetle kanaat hâsıl eylediklerinden kat'i muahedename tarzında şeraiti esasiyeyi kaleme aldık... Bugün konferansa tevdi ile kesbi şeref ettiğimiz muahedename budur... Eski Sevr muahedenamesinin mevat ve ahkâmını bugünkü vesikai diplomasiye ile mukayese edince bizim ulüvücenabımızın ve fikri itilâfperveranemizin fıkdanından kimsenin şikâyet edebielceğini tasavvur etmiyorum...» (19). Fransız murahhası da başmuraahhasımıza hitabederek: «... Vatanın toprağını ne gibi bir

(18) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt I, ikinci kitap, s. 518.

(19) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt I, ikinci kitap, s. 427.

meharet ve ne gibi bir cesaretle müdafaa etmiş olduğunuz herkesçe malûmdur. Şimdi artık mücadele etmek değil, fakat 10 sene devam eden bir harbden yorulmuş, bitap kalmış olan memleketinizi imar etmek lâzımdır. Bu sulhsuz yapılabilir mi?.. Sulhu iade edecek muahedename elinizdedir. Bu muahedenameyi, bir kere daha elinize tevdi edilmiş olan Türkiye mukadderatını daima düşünerek tetkik buyurunuz» (20).

Türkiye için kat'iyen kabul olunamıyaacak hükümleri ihtiva eden bu andlaşma projesinin imzalanamayacağı tabii idi. Türlü tehditlere rağmen 4 şubat 1923 te konferans müzakereleri durdu, ve murahhas heyetimiz Ankaraya döndü. Yabancı okullar meselesi hakkında da —diğer bazı hususlarda olduğu gibi— şifahî anlaşma halinde bile bir sonuca varılamadı. Sonuna kadar, müttefik ve Türk görüşleri birbirine tamamen aykırı kaldı.

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 8 mart 1923 te, İngiltere, Fransa ve İtalya Hariciye Nazırlarına gönderdiği bir notada, Lozanda müttefik Devletler murahhas heyetleri tarafından verilen barış andlaşması projesiyle ek mukaveleleme projeleri hakkında Türk hükûmetinin teklif ettiği değişiklikleri bildirdi. Değişik projede hükûmetimiz, ikamet ve adli salâhiyet mukavelesinin okullarla ilgili olan ve yukarıda metnini aynen yazdığımız maddesini tamamen silmişti. Değişiklik ve kaldırışların gerekçesinde şöyle denmekte idi: «... kapitülasyonların kat'î surette ilgası düveli müttefika tarafından kabul edilmiştir. İşbu kabul keyfiyeti ilk bir netice olarak Türkiye ile memaliki müttefika beynindeki bilûmum münasebatı hukuku umumiyei düvel kavaidinin ve müstakil milletler arasında umumiyetle cari olan taamülâtın istilzam ettiği eşkâle tevfiik etmek lüzumunu intaceder... Düveli müttefika tarafından verilen mukavele projesi, bâlâde mezkûr esasları hiç gözetmiyor. Müttefikin tebaasının Türk arazisinde vahidüttaraf mukadderatını tâyin etmiş ve düveli müttefika arazisinde Türk tebaası lehine her türlü muamelei müteakabile esasını bertaraf eylemiş olmak itibarıyla hakikî bir kapitülasyonun bilcümle evsafını câmi bulunmaktadır» (21).

(20) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt I, ikinci kitap, s. 438.

(21) Düvel-i müttefika tarafından teklif olunan muahede-i sulhiye ve mukavelât projeleri ve Türkiyenin teklif ettiği tadilât, İstanbul, 1339, s. 3.

Müttefikler 28 mart 1923 te verdikleri cevabi notada şöyle diyorlardı: «... Zati âlii âsafaneleri, ikamet ve salâhiyeti adliye mukavelesinin mevzuunu teşkil eden hükümlerin mütekabiliyetine bir ehemmiyeti mahsusa atfeder göründükleri cihetle, davet eden Devletler, Türkiyenin mütekabiliyetten istifadesini fiilen icrası mümkün görünecek suret ve vüs'atte tanımak için mezkûr mukavelesinin yeniden tahririni esas itibariyle kabul ettiklerini zati âlii âsafanelerine temin etmekle bahtiyardırlar...» (22). Mütekebil muamelenin esas olarak kabul edilmiş olması konferansın ikinci devredeki çalışmalarının muvaffakiyetle sonuçlanmasında büyük rol oynamıştır.

Lozan konferansı 23 nisan 1923 te tekrar müzakerelere başladı. İkamet ve adli salâhiyet mukavelesini konuşan komisyonun 1 mayıs 1923 tarihli toplantısında, müttefiklerin barış andlaşması projesinin ikamet ve adli salâhiyet mukavelesinde yer alan ve 8 mart 1923 tarihli teklifimizle tamamen silinen ve yabancı okullarla ilgili 24 üncü madde yerine, bir beyanname ikame edilmesini heyetimiz teklif etti. Müttefik murahhasları, meselenin andlaşmadan müstakil bir vesika ile tanzimine ve bilhassa heyetimizin adı geçen beyannameye «Türkiye menafiine mugayir harekette bulunamayacaklar» kaydinin ilâvesine şiddetle itiraz ettiler. İngiliz murahhası: «Türk heyeti murahhasasının teklif ettiği beyannamenin mefhumu 24 üncü maddenin mânasından daha dardır. Diğer cihetten bu müesseselerin Türkiye menafiine mugayir harekette bulunamayacaklarına dair beynelmîlel bir senede şart koymak nahos ve dâi-i iğbirar bir keyfiyettir. Zira müttefikin müessesatında Türk hükûmetine karşı hilâf-ı sıdk u hulûs hareket etmek niyeti asla yoktur» dedi (23); Fransız murahhası da: «Türki-

(2) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt 4, s. 47.

(23) İngiliz murahhasının bu demeci münasebetiyle, vaktiyle Türkiyedeki yabancı okullar hakkında bir yabancı uzman tarafından yazılmış ve Muallimler Mecmuasının 46 ncı sayısında yayınlanmış olan şu mektubu hatırlamamak elden gelmiyor:

«... Ecnebi mekteplerinde Türkçe tedrisat çok elim bir vaziyette idi. Bu dersler, birçok ecnebi mekteplerinde ihtiyarî idi... Kıraat kitapları arasında garbî Avrupa kitaplarının noktası noktasına Türkçeye çevrilmiş nümuneleri vardı. Bu şeraitte bir çocuğun kalbinde vatan hissi, vatan muhabbeti, yurt sevgisi ve millî vecit nasıl uyandırılabilirdi. Açık söyleyeyim ki, birçok ecnebi mektepler misafirperverliğine mazhar oldukları memlekete hizmet etmeğe hiç ehemmiyet vermiyorlardı. Memleketin lisanı bile ihmal ediliyor, çocuğun gözü mektebin mensup olduğu memlekete çevrilerek oranın körükörüne perestîşkârı olmasına çalışılıyordu... Coğrafya dersinde, ilk başlayan çocuklara verilmesi lâzım olan yurt bilgisi derslerinde, dershaneden mektebe, mektep binasından beledi-

yenin bu teklifinden yeni müessesat küşadını menetmek niyetinde olduğunu mu istidlâl etmek gerektir? Böyle ise bu pek ağır bir hareket olur» diyerek İngiliz murahhasını destekledi (24). Heyetimiz, birçok meselelerde olduğu gibi bunda da, Devletler Hukukunun en basit kaidelerini müttefiklere hatırlatmak zorunda kaldı. Heyetimiz adına söz alan Münir Ertegün: «... Mevzuubahis tesisatın, arazisinde müesses bulunduğ u Devletlerin kanunlarına tâbi olmaları kavayittendir» dedi. Başmura hhas İsmet Paşa, Türk hükümetinin, Türk heyeti murahhasınca neşri tasmin olunan beyanname ile müttefik Devletlere vahid-ül-canip bir menfaat bahşettiğini; teklif etmekte olduğu taahhütten daha şümüllü bir taahhüdün Türkiye için gayrimümkün olduğunu; kaldı ki Türkiyenin mevzuubahsolan kâfi derecede zama natı mevcudiyet temin ettiği vukuat ve hâdisat ile müsbet bulunduğunu beyan etti. İngiliz murahhası tekrar söz alarak teklif ettikleri metinde yer almış olan «mahiyeti hususiyetlerine ve serbesti ile idarelerine halel iras olunmaksızın» fıkrasını müdafaa etti ve millî hükümetin o sıralarda yabancı okullar için çok haklı olarak aldığı bazı tedbirleri tenkid için şu beyanatta bulundu: «... “Serbestii idarelerine...” bu hüküm müessesatı mezburenin himayesi hususunda bir hükmü esastır. O derecelerde ki, konferansın ilk kısmından sonra tekevvün eden hâdisatı ahire bu müessesatın o vakte kadar haiz olduğu mahiyeti artık onlarda bırakmamağ a Türk memurlarının azmetmiş olduklarına delâlet eder görünüyor. Nitekim, bundan üç hafta evvel İstanbul vilâyeti memurları müttefikin müessesatı tedrisiyesine gönderdikleri bir tezkerei umumiyede Türk lisani, tarihi ve coğrafyası tedris etmek üzere üç Türk muallim istihdam etmelerini onlara emretmiştir. Bu emir, hassaten iptidaî bir mahiyeti haizdir; zira bu müesseseler, tabii olduğu üzere, Türk dilini şakirtlerine talim etmekten hiçbir zaman hâli kalmamıştır. Fakat muhakkaktır ki onları Türk memurları tarafından tâyin olunacak muallimler istihdamına mecbur etmek, bu muallimlere mahsus maaşların miktarını tâyin eylemek, bu müessesatı tedrisatın Türkçe icrasına mecbur tutmak suretleriyle mekteplerin idare umurunca pek mühim engeller ihdas olun-

yeye, buradan da bütün şehre geçmek ve bu arada, köy, şehir, kır, dere, deniz, ova, ilh... gibi esas coğrafi mefhumları müşahedeye istinadederek göstermek icabederken, birçok ecnebi mektepleri bu derslere, tâbi oldukları Devletin coğrafyasından başlıyorlardı. Bunun neticesi olarak da çocuklar, ecnebi bir memleketin coğrafyasını öğrendikleri halde kendi vatanlarına dair hiçbir şey bilmiyorlardı...»

(24) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt 5, s. 43.

muştur. Böyle tedbirler küçük mekteplerce o kadar ağır külfetler teşkil eder ki onların yalnız mahiyetlerini değil, mevcudiyetlerini bile tehdit eder» (25). Fransız ve İtalyan murahhaslarının da teyit ve tasvibettikleri bu demece, Başmuraahas İsmet Paşa, kat'i bir lisanla; müessesatı ecnebiyenin mevcudiyetini kabul etmekte Türkiyenin düveli müttelikaya mühim bir imtiyaz vermiş olduğu keyfiyetine nazarı dikkati çektikten sonra Türkiyenin beynelmilel bir mukaveleye bu hususta bir hüküm ve şart dercolunmasını hiçbir vehile kabul edemeyeceğini beyan etti (26). Neticede, meselenin bir beyanname ile hallolunması ve işin hukuk müşavirlerine havalesi kabul olundu. Bu vesile ile tekrar söz alan başmuraahas: «... *Beyannamenin mahiyetinin tağyir olunmasına derececi nihaiyede iltizam ettiğini...*» ilâve etti. Lozan konferansında konuşulan yüzlerce karışık mesele içinde, Başmuraahas İsmet Paşanın, okullar içindeki bu hassasiyeti, daha o zamandan beri, eğitim dâvasına verdiği büyük önemi isbat eden güzel misallerden biridir, ve bu hassasiyet ve azimdir ki, Lozanda yabancı okullar meselesinin, mutlak olarak Türk görüşüne uygun şekilde hallolunmasını temin etmiştir. Filhakika uzmanlar komisyonu ikamet ve adli salâhiyet hakkındaki mukavelenameye ek olarak, Türk muraahas heyetince üç mektubun, İngiltere, Fransa ve İtalya başmuraahaslarına gönderilmesine karar verildi. Bu hal şekli konferanşa da kabul olundu. Lozanda imza olunan senetlerin muhtelif hükümlerine dair 24 temmuz 1923 tarihli mektuplar ve itilâf-nameler arasında, İngiltere, Fransa ve İtalya muraahaslarına başmuraahasımız tarafından gönderilen şu mektuplar da yer almaktadır:

«Ekselâns,

Lozanda bugünkü tarihle imza olunan ikamet mukavelesine atfen ve mezkûr mukaveleye raptolunacak olan beyannamenin mektuplarla tebdili hakkında birinci komitenin 19 mayıs 1923 tarihli celsesinde müttehaz kararına tevfiakan Türkiyede 30 ekim 1914 tarihinden mukaddem mevcudiyeti musaddak ve Fransaya (diğer iki mektupta Büyük Britanyaya ve İtalyaya) mensup müessesat-ı mezhebiye, tedrisiye, sıhhiye ve hayriyenin mevcudiyetini tanıyacağını ve bugün imza edilen muahede-i sulhiye tarihinde Türkiyede fiilen mevcut sair Fransız (diğer iki mektupta İngiliz ve İtalyan) müessesat-ı mümasesinin vaziyetlerini nizama tevlik etmek üzere hayırhâhane tetkik edeceğini hükümetim namına beyan ile kesb-i şeref eylerim.

Her nevi mükellefiyat-ı maliye nokta-i nazarından bâlâdaki mü-

(25) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt 5, s. 45.

(26) Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt 5, s. 45.

essesat, Türk müessesat-ı mümasilesiyle tamamen müsavi muameleye mazhar edilecek ve işbu müessesat hakkında, cari olan nizam-ı âmme ahkâmiyle kavanin ve nizamatına tâbi olacaklardır. Maahaza şurası mukarrerdir ki Türk hükûmeti işbu müessesatın şurut-i faaliyetini ve mekteplere gelince tedrisatın amelî teşkilâtını nazar-ı itibara alacaktır.

Tazimat-ı ihtiramkâranemin teminatını kabul buyurmanızı rica ederim.

İmza: İSMET

İngiliz, Fransız ve İtalyan başmurahtları bu mektupları aldıklarını İsmet Paşaya bildirdiler (27).

Bu mektuplar, metinde açıkça yazılı olduğu üzere «ikamet mukavelesine atfen ve mezkûr mukaveleye raptolunacak olan beyannamenin mektuplarla tebdili» esasına istinaden, ikamet mukavelesi gibi 7 yıl için hükûmetimizi bağlı tutmuş sayılmak lâzımgelir (28). Her ne kadar Fransa birkaç vesile ile beyanname, nota, mektup vesaire gibi vesikaların müstakil hüviyetini iddia etmişse de, açık metinlere aykırı olan bu görüşü hariciyemiz, hiçbir zaman kabul etmemiştir.

Yabancı okullar karşısında, Türkiyenin bugünkü hukukî durumunu, hak ve yetkilerini yalnız Devletler Hukukunun prensipleri çizer. Bu tabii hali, sınırlandırarak hiçbir taahhüdümüz mevcut değildir ve mevcut müesseselerin Türk mümasil müesseseleri yanında hiçbir imtiyazı yoktur. Esasen Cumhuriyet hükûmeti, büyük çoğunluğu Türk öğrenci olan bu okulların gerek tedrisatını, gerekse idare tarzlarını sıkı bir kontrol altında bulundurmaktadır. Denebilir ki bugün bu okullar sistemimiz içinde çok faydalı dahi olmağa başlamışlardır.

Millî Eğitim Bakanlığının yabancı okullarla yakın ilgisini, şu sayıları gördükten sonra daha iyi anlamak mümkündür: 1890 yılında, yabancı okullarda mevcut Müslüman Türk çocuklarının sayısı %1 iken, 1900 de %15, 1911 de %56, 1926 da %51, 1931 de %64 ve nihayet 1939 da %76 ya kadar çıkmıştır (29). Bu durum karşısında, artık yabancı okulları Türk çocuklarını okutan müesseseler olarak karşılamak icabeder. Devletler Hususî Hukukunun yabancıya tanıdığı okutma hürriyeti, ülkede bulunan yabancıların çocukları için bilhassa mev-

(27) Yukarıdaki mektup ve cevaplar, Lozan Konferansı, Zabıtlar, cilt 5, s. 601, 602 ve 603.

(28) İkamet ve salâhiyet-i adliye hakkında mukavelename: «Madde 20. — İşbu mukavelename tarih-i mer'iyetinden itibaren yedi sene müddet için akdedilmiştir».

(29) Osman Ergin, Maarif Tarihi, cilt 2, s. 644.

zuubahsolmak lâzımgelir. Esasen bütün bu okulların ilk açılmalarında göz önünde bulundurulmuş olan nokta da bu idi. Bugün %76 ya varan Müslüman Türk öğrencilerinden geri kalan miktarın mühim bir kısmı da azlıklara mensup Türk vatandaşı öğrencilerdir ki bunların eğitimi üzerinde de Devletin hassas olması, belki de daha çok lüzumludur.

Meseleye reel bir gözle bakılacak olursa, şu neticeye varılır ki, Türkiyede bulunan yabancı okullar; öğrencilerinin hemen tamamen Türk vatandaşlarından ibaret olması itibariyle, Devletler Hususi Hukukunun inceleme sahasından çıkarak, kamu hukuku alanında yer almışlardır ve gördükleri hizmet de bir Türk kamu hizmetinden başka bir şey değildir. Devletin kamu hizmetlerinde ve onların millî menfaatlara uygun olarak görülmesi için takibettiği yolun ve aldığı tedbirlerin okutma hizmetine de tatbik edilmesi tabii ve hattâ zaruridir. İnsaf sahibi hiçbir kimse inkâr edemez ki, Türk cemiyetinin istikbalini teşkil eden gençliğin eğitim sorumluluğunu omuzlarında taşıyan Devletin, okutma işlerine yakından ilgi göstermesi ve gereken tedbirleri alması en tabii bir hakkıdır. Dünyanın her yerinde müstakbel vatandaş, ancak cemiyetin istediği şekilde yetiştirilebilir. Bu itibarla yabancıya tanıdığımız okutma hürriyeti, millî eğitim prensiplerimizle daima çevrelidir. Okutma hürriyeti adı altında, hiçbir müessese, kendince seçilmiş bir terbiye sistemine ve beğendiği ideolojiye göre, Türk gençlerinin gönlüne ve kafasına muhteva vermeğe salâhiyetli değildir.

Doçent Dr. Hıfzı Timur